

Ліна БОРОДИНСЬКА

ДЕРМАНСЬКІ ШЛЯХИ ВОЛОДИМИРА МАРЦИНКОВСЬКОГО

До плеяди видатних уродженців Дерманя належить Володимир Марцинковський – учений, теолог, письменник, релігійний і громадський діяч. Як влучно зауважив філософ М. Черенков: «Марцинковський був особистістю масштабною – і за біографією, і за географією»¹. Хоча Володимир Филімонович глибоко і щиро вболівав за становище Православної церкви та обстоював її реформування, а за світоглядом йому ближчими були протестанти, все-таки він не відносив себе до жодної з релігійних конфесій. Його життя було тісно пов'язане з різними територіями: народився на українських землях, утвердився в Росії, працював у різних країнах Європи та Америки, третину життя мешкав в Ізраїлі. З огляду на таку масштабність, ця постать нашого минулого досі залишається маловивченою як істориками Церкви, так і краєзнавцями. Тривалий час дослідникам було відомо тільки про факт народження В. Марцинковського в Дермані, а його самого ідентифікували як російського письменника. Проте українська складова в його житті й діяльності була дуже ваговою.

Володимир народився 14 (26) серпня 1884 р. у сім'ї селян Филімона та Антоніни Марцинковських². Побожна мати

¹ Черенков М. Евангельская Реформация и будущее христианства: проект Владимира Марцинковского. *Богословские размышления*. 2016. № 17. С. 169.

² Державний архів Рівненської області, ф. Р-740, оп. 4, спр. 324, арк. 153 зв.–154. У літературі помилково вказується, що він побачив світ у родині Филімона Марцинковського та доньки священника із давнього українського роду Майбородів Наталії (Жабко-Потапович Л. Три мученики (В. Марцинковський, О. Карев, С. Тимченко). *Післанець правди*. 1972. № 1–2. С. 13–14).

прищепила Володимирові цінування Церкви, моральної чистоти, християнського способу життя, любов до Слова Божого. Крім того, мама, яка завжди говорила українською, пересипаючи свою мову численними народними приказками і прислів'ями, часто співала українські народні пісні, заклала, приспане в юначі роки, відчуття спорідненості з малою батьківщиною.

За рік після появи Володимира на світ родина виїхала з Дерманя й надалі навідувалася до своєї садиби лише влітку. Після навчання у Гродненській чоловічій гімназії та на історико-філологічному факультеті Петербурзького університету В. Марцинковський викладав у цій самій гімназії, потім у Самарському університеті. 1904 року, зустрівшись із видатним релігійним діячем Павлом Ніколаї, тоді ще студент, Володимир пережив духовне відродження. Натхненний своїм наставником, він долучається до активної духовно-просвітницької роботи серед молоді в Російському християнському студентському русі.

Напередодні Помісного собору Православної церкви 1917–1918 рр. В. Марцинковський розробив проєкт церковної реформи й навіть подав його на розгляд церковним ієрархам. Автор цього документа пропонував запровадити практику хрещення за вірою, обстоював читання Євангелія під час богослужіння зрозумілою мовою, що сприяло б усвідомленню віри й духовному оновленню людини, а також відокремлення Церкви від держави. Проєкт прийняли схвально, але на соборі не розглядали³.

Після встановлення влади більшовиків В. Марцинковський і далі читає лекції на християнську тематику, намагається протидіяти антирелігійним виступам, захищаючи позиції християнства. Один із найвідоміших – диспут із наркомом освіти радянської Росії Анатолієм Луначарським, що відбувся 1920 р.

³ Гончаренко А. Богословские взгляды Владимира Филимоновича Марциновского. *Богомыслие*. Одесса, 2016. Т. 19. С. 220–237.

Результатом тривалих духовних пошуків, досліджень і відкриттів 1920 р. стало охрещення в дорослому віці, здійснене менонітським пастором. Тоді ж з'явилося друком одне з перших досліджень «Крещение взрослых и православие». За громадсько-релігійну діяльність його двічі арештовували: у 1919 р. та 1921 р., 1923 р. покарали висланням із Росії.

Новий період життя вченого і релігійного діяча почався 20 квітня 1923 р., коли той змушений був переїхати до Праги. У 20–30-х роках ХХ ст. побачили світ його праці «Достоверно ли Евангелие?», «Записки верующего», «Когда люди станут братьями», «Христос и евреи: размышления в свете Библии и науки, встречи и впечатления в СССР, Западной Европе и Палестине», «Смысл страдания», «Христос грядущий», «Наука и религия», «Распятие и воскресение» та ін.⁴ Як непересічний інтелектуал, він також читав лекції для різних аудиторій Європи, виконуючи таким чином покликання і водночас заробляючи на прожиття.

Час від часу Володимир Филимонович навідувався у своє село Дермань, мандрував волинськими теренами, виступаючи перед українцями та євреями. У його спогадах і статтях відчувається ностальгія за рідним краєм, трепетне ставлення до батьківщини, загострене долею вигнання. У листі до редакції журналу «Верность» В. Марцинковський, описуючи свою діяльність на Волині, між іншим зауважив: «Як радісно було побачити своє рідне село!»⁵. У той період він почав уживати українську мову в побуті, а невдовзі й писати статті для українських протестантських журналів.

Навесні 1930 р., перебуваючи в Палестині, В. Марцинковський познайомився з Неллі Шумахер, донькою Готліба Шумахера (відомого археологічним відкриттям стародавнього міста Меггідо), дияконисою в школі для арабських дівчат. Того ж року зовсім не юна пара (Володимирові виповнилося 46, а Неллі –

⁴ Сочинения В. Ф. Марцинковскаго. *Верность*. 1928. № 9. С. 12.

⁵ Наблюдательная вышка. *Верность*. 1930. № 3. С. 17–19.

35 років) одружилася. Подружжя оселилося в м. Хайфі. Хоча Марцинковські більшість часу подорожували, та все ж Ізраїль згодом став для Володимира другою батьківщиною, духовному вдосконаленню якої він служив так само віддано, як служив українцям і росіянам⁶.

30-ті роки ХХ ст. родина провела в постійних мандрівках, беручи участь у духовно-просвітницьких заходах різноманітних культурних та релігійних організацій Європи⁷. Майже щороку сім'я Марцинковських на кілька місяців приїздила на Волинь, оселяючись у родинному будинку в Дермані. «Ми прибули до старовинного містечка Дермань на Волині [...] – згадувала Неллі. – Мій чоловік каже до мене: “Ти збереш тутешніх дітей до недільної школи і займатимешся з ними”. “Як же я можу це зробити? Адже ти знаєш, що я тепер ледве можу тільки по-російськи розмовляти. Тож, як я промовлятиму до українських дітей?” “Ти не журися тим, – відказав чоловік. – Напочатку спокійнісінько говори по-російському. Згодом почнеш навчатися сама української мови”.

Я послухалася цієї ради, і дійсно незабаром розпочалася дуже жвава праця з дітьми. Не тільки кожної неділі, а й у будні почали збиратися на мої виклади цілі натовпи дітей [...] У неділю я розповідала їм про різні біблійні події [...]

Коли я завважила, що дівчатка хочуть навчатися не тільки знання Слова Божого, але й чогось іншого, я почала навчати їх шити та в'язати. І праця закипіла. Мій чоловік був дуже задоволений»⁸.

Перебування Володимира й Неллі на батьківщині аж ніяк не нагадувало відпочинок, навпаки воно було насичене по-

⁶ Марцинковська Н. Як Бог нас з'єднав. *Післанець правди*. 1972. № 7–8. С. 6–10; Попов В. Баптисти в городе Ильи-пророка. НГ Религии [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ng.ru/ng_religii/2014-04-16/16_haifa.html [30.08.2019].

⁷ Марцинковська Н. Як ми жили і працювали. *Післанець правди*. 1973. № 5–6. С. 8–9.

⁸ Там само. С. 8–10.

дорожами, лекціями, заняттями, зустрічами та богослужіннями. «У Дермані була наша „головна квартира, із якої ми часто виїздили кінним повозом або потягом до українських (на півдні) або білоруських (на півночі) міст і сіл, – описувала свої враження звикла до цілком іншої культури Неллі. – На півночі наші подорожі сягали Баранович [...], а на півдні – Львова [...] Хто тільки бодай один раз відбував таку подорож українським кінним возом, той ніколи такої подорожі не забуде. Узимку така подорож відбувалася санками, вистеленими сіном й покритими веретами. Подорожні мусіли вдягатися в теплі кожухи й чоботи, а на голови накладати хутрові шапки по самі вуха. Тоді подорож через снігом укриті дороги була легша й приємніша. У літі ж їзда через безмежні лани, по дорогах і шляхах справляла в добру погоду справжню насолоду. Зате восени або напровесні, під час затяжних дощів у деяких віддалених закутках, при тамошньому бездоріжжю, їзда в безверхому повозі була й тяжка, й неприємна [...]

Подібні подорожі темними ночами відбували ми до Мізоча, Здовбиці, Рівного та до інших церков на Волині. Значно легші поїздки були потягом – до Ковеля, Дубного, Бродів, Луцького. Назавжди запам'яталися наші мандрівки возом або саньми до Млинова, Комнатки та ще деінде [...]

По такій “прогулянці” під зливним дощем або в жорстоку завірюху, часто темної ночі прибивалися ми до призначеного місця змучені, виснажені й здібні тільки до одної дії: впасти на лаву і заснути кам'яним сном [...] Але частіше це було неможливо [...] Брати радісно нам оголошували, що в певній хаті або в молитовному домі відбувається богослуження. Воно йде повною ходою, і сотки віруючих і гостей чекають на наше прибуття [...] Це не так далеко звідси, за півгодини зайдемо туди пішки [...] Отже, замість відпочинку й сну – мусимо рушати в дальшу путь [...]

Уже здалека, наближаючись до молитовного дому, бачимо його освітлені вікна, чуємо потужні й радісні звуки українських

голосів. Співають, аж луна лине над містечком [...] Молитовний дім переповнений ущерть. Усі його частини, кожен клаптик підлоги зайнятий по вінця. Люди в проходах, на вікнах, усюди слухачі [...] Але й навколо дому стоїть неозорий натовп, на холоді, аби через відчинені вікна слухати Слово Боже.

Нас силоміць пропихають через цей натовп наперед. Мій чоловік опиняється за столом або за кафедрою. Дивлюся на нього й дивуюся: де поділися його втома й виснаження? [...] Він наче сяє. Відкриває Біблію й починає читати. Голос чистий і міцний! [...]

І це продовжується годину, дві, три... Ані промовець, ані слухачі не виявляють жодного навіть сліду змучення, утоми. Люди так зголодніли й так жадають наїстися хліба духовного [...]»⁹.

Схожі ситуації траплялися чи не в кожній євангельській громаді, яку відвідував проповідник. Це було зумовлене тим, що євангельська спільнота Волині, Галичини, Полісся складалася переважно із селянських мас і не мала інтелектуальної потуги, що зауважував і сам В. Марциновський¹⁰.

Цей релігійний діяч співпрацював із різними євангельськими спільнотами міжвосної Польщі. Позаконфесійність високоосвіченого земляка відзначали й мешканці Дерманя. Очевидці його відвідин розповідали, що гостюючи в селі, В. Марциновський часто виходив у центр, до церкви, щоб поспілкуватися з односельцями, запрошував їх на чай у чудовому садку родинної садиби, де довго тривали бесіди на різні духовні теми. Селяни запам'ятали професора людиною надзвичайної простоти і щирості. Та найбільшу повагу в них викликало те, що Володимир Филімонович ніколи не засуджував своїх співбесідників, не наполягав на зміні їхньої конфесійної належності, яка його, здавалося б, зовсім не цікавила – цьому проповідникові Слова Божого йшлося

⁹ Марциновська Н. Як ми жили і працювали... С. 8–10.

¹⁰ Наблюдательная вышка... С. 17–19.

передовсім про внутрішнє переродження¹¹. Зрештою, в самому Дермані ніколи, ні за часів мешкання там вченого-євангеліста, ні потому, не було євангельської громади. Не маємо й інформації про те, що хтось із його рідних став адептом цього християнського віросповідання, що ще раз підтверджує зосередження В. Марцинковського саме на змінах внутрішнього світу людини, які пізніше самі могли набути зовнішнього, конфесійного вираження.

15 травня 1937 р., милуючись красою своєї малої батьківщини й розмірковуючи над сутністю людського буття, мислитель тонко й образно висловив власне розуміння процесу духовного розвитку особистості: «Сидячи в лісі, я бачив, як ясного весняного дня падало сухе листя, ніби восени. Це нове свіже листячко випихало старі, віджили осінні рештки. Так життя в людині само скидає старі відмерлі звички. Не треба їх відривати штучним зусиллям. Дайте людині прийняти нове життя в Христі, а воно саме перепровадить у ній “реформацію духа”»¹². В. Марцинковський вважав, що саме «реформація духа» є найважливішою цінністю духовного життя людини й лише вона здатна об'єднати християн.

Напевно, саме та вірада, яку знаходив Володимир Филимонович у стінах батьківського дому, романтично-ідилічна краса волинського краю, вдячність і трепет чутливої душі письменника перед Богом і формували благодатну атмосферу для творчості, надихали метафорами, ідеями, духовними відкриттями.

«Я сиджу в саду біля свого рідного дому на Волині, – ділився думками з майбутнім читачем В. Марцинковський. – На горці, навпроти мене, стоять у копах золоті снопи. Яблуні вгі-

¹¹ Інтерв'ю з Федором Олеговичем Сфімчуком (1946 р. н., Дермань, пенсіонер, працював учителем історії в Дерманській гімназії), записане Л. І. Бородинською 7.12.2016 р. Архів Історичного товариства «Сувій», Рівненське обласне об'єднання церков євангельських християн-баптистів.

¹² Марцинковський В. В травні на Волині (15 травня 1937 р. Дермань на Волині). *Післанець правди*. 1937. № 6–7. С. 106.

наються під тягарем жовтих і червоних овочів. Від часу до часу чується глухий стукіт яблука, що падає на землю [...] Все в природі поривається так вірно виконати першу заповідь: «плодіться», давайте плоди. Плід – це знак благословення [...] Що за щастя – мати в житті місце, улюблену працю, працю по силах, вільну, що приносить овоч, а до того не тимчасової, але віковичної цінності. Що за радість знати, що ми всі покликані до участі в творчості життя, у співтворчості з Богом [...] Заповіт: дайте плід – знаходиться на початку Біблії [...], а в кінці Біблії, в книзі Відкриття, говориться про жнива, про те, що людина повинна дати справоздання щодо виконання цієї заповіді, принести до суду овочі своїх слів і діл»¹³.

«Вся земля, як молода в весільних шатах, причепурена для молодого свого, що здиває день наступаючий, – описував В. Марцінковський рідне село. – Чи не такою прекрасною була ця земля безперестанку в саду Едемському? Але для “того дня” вона буде ще більш блискучою, ще більш запашною – в нев’янучій красі нев’янучих роз [...] Травнева ніч [...] Далекі зорі такі близькі, так ласкаво миготять. Ніби й вони пахощі випускають, як ті травневі рожі, як той ніжний яблуневий цвіт. У тихі урочисті ночі небо ближче до землі. Із глибини саду чується спів соловейка. Тонкі сріблясті переливи та бренькіт, верещання, стрекотіння, тьохкання, хлипання та дзюрчання, а потім переможне голосне свистіння та плескання [...] Направду, цей український соловейко пересилює всі звуки травневої ночі [...] Удень і вночі природа розкидає дари своєї краси. “Вдень явить Господь милість Свою, а вночі буде пісня Його від мене, молитва до Бога життя мого”, – так словами псалма підсумовував своє поетичне захоплення письменник¹⁴.

¹³ Марцінковський В. Що будемо жати. *Післанець правди*. 1938. № 9. С. 151–153; № 10. С. 175–177; № 11. С. 191–192.

¹⁴ Марцінковський В. В травні на Волині... С. 106.

Саме на Волині у квітні 1939 р. теолог напише одну з найважливіших своїх праць «Сенс життя», опубліковану 1950 р. в Нью-Йорку окремих виданням і 1986 р. в Ашфордї у збірці праць «Слово життя».

Твори мислителя присвячені темам зустрічі з Христом, духовного переродження, яке спонукатиме до змін у житті зовнішньому, пошуку себе та пізнання Бога, єдності християн і братньої любові. Багатством метафор, образів, витонченою чуттєвістю твори В. Марцинковського схожі на поезію в прозі, і водночас вони є глибокодуховними роздумами, достеменним дослідженням Біблії, написаним простою, зрозумілою для пересічного читача мовою. Про глибину ідей і вплив текстів В. Марцинковського свідчить знаний православний ієрарх Антоній Сурозький: «З моєї духовної біографії не можна викреслити ім'я одного баптиста. Ми з ним ніколи не зустрічалися, але я з неймовірним зацікавленням читав його книги. Це Володимир Филімонович Марцинковський. Адже він все життя займався християнським просвітництвом, читав духовно-просвітницькі лекції в різних місцях. Його книги допомогли зробити мені рішучий крок до віри, до прийняття Ісуса Христа»¹⁵.

В. Марцинковський брав участь у створенні перекладу Біблії українською мовою¹⁶. Зокрема, він працював у перекладацько-ревізійному комітеті, що діяв у 1936–1962 рр., як філолог, християнський мислитель, дослідник Святого Письма та знавець єврейської культури¹⁷.

Радянська влада заборонила В. Марцинковському приїжджати на батьківщину. 1940 року його брата Дмитра було

¹⁵ Попов В. Вторая родина Владимира Марцинковского. *Богомыслие*. Одесса, 2016. Т. 19. С. 197–208.

¹⁶ Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту із мови давньоєврейської і грецької на українську дослівно наново перекладена. Лондон: Британське і закордонне Біблійне товариство, 1963.

¹⁷ Жабко-Потапович Л. Життя Церкви. Історичний нарис. Вінніпег; Чикаго, 1977. С. 36–45.

арештовано й засуджено НКВС до ув'язнення, будинок конфісковано на користь держави¹⁸. Останні тридцять років свого життя Володимир Филімонович мешкав у Ізраїлі, деколи мав лекції в Європі. На схилі віку він не раз казав своїй дружині: «Ох, як я бажав би ще хоч один раз промовити до тих щирих, відкритих українських, білоруських та інших душ!»¹⁹ Щоб звернутися до своїх співвітчизників, записував промови, які транслювало Транссвітове радіо, і писав статті, котрі видавали нелегальні часописи в Радянському Союзі «Вестник спасения» і «Вестник истины» та діаспорні «Християнський вісник», «Післанець правди».

Володимир Филімонович Марцинковський помер 9 вересня 1971 р., його тіло поховано на інтернаціональному кладовищі в м. Хайфа. Проголошення християнських цінностей, жертвність і відданість переконанням визначали його життя. Але й по своїй смерті мислитель нагадував живим про те, що було найважливішим для нього і до чого він закликав читачів і слухачів. На його надгробному камені викарбувано: «... Бути з Христом значно ліпше» (Послання до филип'ян 1:23).

Постать В. Марциновського багатогранна і контрастна. Попри те, що збирав кількатисячні аудиторії студентів та інтелігенції у вищих колах Росії та Європи, вчений не забував і про рідний край, про співвітчизників, котрі так само шукали відповідей на базові життєві питання. Увесь його доробок пронизаний ідеєю внутрішнього реформування людини, яке може здійснити тільки Бог, що неодмінно спричинить і всі інші зміни в житті.

Пам'ять про Володимира Марциновського в Дермані відновлюється зусиллями місцевої інтелігенції, хоча саме прізвище в селі ніколи не забувалося. Про нього завше нагадувала садиба, новим власником котрої на початку 40-х років

¹⁸ Реабілітовані історією. Рівненська область: наук.-док. вид. / упоряд. О. Білоконь, Р. Давидюк, А. Жив'юк (кер.) та ін. Рівне, 2016. Кн. 6. С. 322.

¹⁹ Марцинковська Н. Як ми жили і працювали... С. 10.

XX ст. стала радянська влада, розмістивши у двоповерховому особняку колгоспну контору, клуб і бібліотеку. «Ходімо до Марцинковського», – казали хлопці й дівчата, збираючись до сільського клубу. Нині ж від цього обійстя залишилися лише руїни на пагорбі...